Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 26ης Μαρτίου 2026 *

«Προδικαστική παραπομπή – Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – Κανονισμός (ΕΕ) 650/2012 – Άρθρα 1, 3 και 4 – Πεδίο εφαρμογής – Έννοια της "κληρονομικής διαδοχής" – Εκ του νόμου κληροδότημα για τη φροντίδα που παρείχε ο φροντιστής στον θανόντα ενόσω βρισκόταν εν ζωή – Γενική διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων κράτους μέλους για την εκδίκαση της υπόθεσης κληρονομικής διαδοχής στο σύνολό της»

Στην υπόθεση C-618/24 [Isergartler] [i],

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Δικαστήριο, Αυστρία) με απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2024, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Σεπτεμβρίου 2024, στο πλαίσιο της δίκης

XK,

TR,

VQ

κατά

SM,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους I. Jarukaitis, πρόεδρο τμήματος, M. Condinanzi, N. Jääskinen (εισηγητή), R. Frendo και A. Kornezov, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: J. Richard de la Tour

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– οι XK, TR και VQ, εκπροσωπούμενοι από τον M. Kinberger, Rechtsanwalt,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

[i] Η ονομασία που έχει δοθεί στην παρούσα υπόθεση είναι πλασματική. Δεν αντιστοιχεί στο πραγματικό όνομα κανενός διαδίκου.

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους M. Wasmeier και W. Wils,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 4 του κανονισμού (ΕΕ) 650/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Ιουλίου 2012, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων, την αποδοχή και εκτέλεση δημόσιων εγγράφων στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου (ΕΕ 2012, L 201, σ. 107).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ των XK, TR και VQ, κατοίκων Γερμανίας, και του SM, κατοίκου Αυστρίας, στο πλαίσιο της διαδικασίας κληρονομικής διαδοχής που κινήθηκε κατόπιν του θανάτου, το 2021, της πρώην συντρόφου του SM, της οποίας τη φροντίδα είχε ο τελευταίος, ως φροντιστής, μέχρι τον θάνατό της.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Οι αιτιολογικές σκέψεις 7 έως 9, 11, 14, 34 και 59 του κανονισμού 650/2012 έχουν ως εξής:

«(7) Θα πρέπει να διευκολυνθεί η ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς μέσω της εξάλειψης των εμποδίων για την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών, οι οποίοι αντιμετωπίζουν σήμερα δυσκολίες στην προσπάθειά τους να ασκήσουν τα δικαιώματά τους στο πλαίσιο μιας κληρονομικής διαδοχής που έχει διασυνοριακές επιπτώσεις. Στον ευρωπαϊκό χώρο δικαιοσύνης, οι πολίτες θα πρέπει να μπορούν να οργανώσουν εκ των προτέρων την κληρονομική τους διαδοχή. Θα πρέπει να κατοχυρώνονται με αποτελεσματικότητα τα δικαιώματα των κληρονόμων και των κληροδόχων, των άλλων οικείων προσώπων που σχετίζονται με τον θανόντα, καθώς και των κληρονομικών δανειστών.

(8) Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, θα πρέπει να συγκεντρωθούν στον παρόντα κανονισμό οι διατάξεις σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση ή, κατά περίπτωση, την αποδοχή, την εκτελεστότητα και την εκτέλεση αποφάσεων, δημόσιων εγγράφων και δικαστικών συμβιβασμών, καθώς και σχετικά με το ευρωπαϊκό κληρονομητήριο.

(9) Το πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού θα πρέπει να καλύπτει όλα τα θέματα αστικού δικαίου που άπτονται μιας κληρονομικής διαδοχής, δηλαδή όλες τις περιπτώσεις μεταβίβασης κυριότητας αιτία θανάτου, περιουσιακών στοιχείων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, είτε μέσω ηθελημένης πράξης μεταβίβασης, δυνάμει διατάξεως τελευταίας βουλήσεως, είτε μέσω μεταβίβασης με εξ αδιαθέτου διαδοχή.

[…]

(11) Ο παρών κανονισμός δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται σε άλλες πτυχές του αστικού δικαίου, πέραν της κληρονομικής διαδοχής. Χάριν σαφήνειας, ορισμένα ζητήματα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως συνδεόμενα με υποθέσεις κληρονομικής διαδοχής, θα πρέπει να εξαιρεθούν ρητά από το πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού.

[…]

(14) Θα πρέπει επίσης να εξαιρεθούν από το πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού τα περιουσιακά δικαιώματα, συμφέροντα και περιουσιακά στοιχεία που δημιουργούνται ή μεταβιβάζονται με άλλους τρόπους πλην της κληρονομικής διαδοχής, φερ' ειπείν με πράξεις εκ χαριστικής αιτίας. Ωστόσο, το δίκαιο που προβλέπεται από τον παρόντα κανονισμό ως το εφαρμοστέο στην κληρονομική διαδοχή θα πρέπει να καθορίζει κατά πόσον οι εκάστοτε δωρεές ή άλλου είδους διάθεση μεταξύ ζώντων (inter vivos) που παράγει εμπράγματο δικαίωμα πριν το θάνατο θα πρέπει να επιστρέφονται στην κληρονομιαία περιουσία ή να συνυπολογίζονται για τους σκοπούς του καθορισμού των μερίδων των δικαιούχων σύμφωνα με το εφαρμοστέο στην κληρονομική διαδοχή δίκαιο.

[…]

(34) Χάριν της απρόσκοπτης απονομής δικαιοσύνης θα πρέπει να αποφεύγεται η έκδοση ασυμβίβαστων αποφάσεων σε διαφορετικά κράτη μέλη. Προς τον σκοπό αυτόν, ο παρών κανονισμός θα πρέπει να προβλέπει γενικούς δικονομικούς κανόνες, παρεμφερείς με εκείνους άλλων νομικών πράξεων της Ένωσης στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις.

[…]

(59) Υπό το φως του γενικού στόχου του παρόντος κανονισμού, ο οποίος συνίσταται στην αμοιβαία αναγνώριση των αποφάσεων που εκδίδονται στα κράτη μέλη σε υποθέσεις κληρονομικής διαδοχής, ανεξάρτητα από το κατά πόσον αυτές οι αποφάσεις εκδόθηκαν με την αμφισβητούμενη ή την εκούσια δικαιοδοσία, ο παρών κανονισμός θα πρέπει να προβλέπει κανόνες σχετικά με την αναγνώριση, την εκτελεστότητα και την εκτέλεση των αποφάσεων, παρεμφερείς με εκείνους άλλων νομικών πράξεων της Ένωσης στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις.»

4 Το άρθρο 1 του κανονισμού αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», ορίζει τα εξής:

«1. Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται στις κληρονομικές διαδοχές. […]

2. Αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού τα ακόλουθα:

[…]

ε) υποχρεώσεις διατροφής εκτός από αυτές που προέκυψαν λόγω θανάτου·

[…]

ζ) περιουσιακά δικαιώματα, συμφέροντα και περιουσιακά στοιχεία που δημιουργούνται ή μεταβιβάζονται με άλλους τρόπους πλην της κληρονομικής διαδοχής, π.χ. μέσω δωρεών, συνιδιοκτησίας πλειόνων με συμφωνία ότι σε περίπτωση θανάτου του το μερίδιο του προαποβιώσαντος περιέρχεται στον επιζώντα συγκύριο, συνταξιοδοτικών προγραμμάτων, ασφαλιστικών συμβάσεων και ανάλογων ρυθμίσεων, με την επιφύλαξη του άρθρου 23 παράγραφος 2 στοιχείο θ)·

[…]».

5 Το άρθρο 3 του εν λόγω κανονισμού, το οποίο επιγράφεται «Ορισμοί», προβλέπει στην παράγραφο 1, στοιχείο α′, τα εξής:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού:

α) ως “κληρονομική διαδοχή” νοείται η διαδοχή στην κληρονομία θανόντος και καλύπτει όλες τις περιπτώσεις μεταβίβασης αιτία θανάτου περιουσιακών στοιχείων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, είτε πρόκειται για εκούσια μεταβίβαση δυνάμει διατάξεως τελευταίας βούλησης είτε για μεταβίβαση μέσω εξ αδιαθέτου διαδοχής».

6 Κατά το άρθρο 4 του ίδιου κανονισμού, το οποίο επιγράφεται «Γενική διεθνής δικαιοδοσία», τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο ο θανών είχε τη συνήθη διαμονή του κατά το χρόνο του θανάτου έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσουν την υπόθεση κληρονομικής διαδοχής στο σύνολό της.

7 Το άρθρο 21 του κανονισμού 650/2012, το οποίο φέρει τον τίτλο «Γενικός κανόνας», προβλέπει στην παράγραφο 1 τα ακόλουθα:

«Με την επιφύλαξη τυχόν αντίθετης διάταξης του παρόντος κανονισμού, για το σύνολο της κληρονομίας είναι εφαρμοστέο το δίκαιο του κράτους στο οποίο ο θανών είχε τη συνήθη διαμονή του κατά τον χρόνο του θανάτου.»

8 Το άρθρο 22 του κανονισμού αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Ένα πρόσωπο δύναται να επιλέξει ως δίκαιο που θα διέπει το σύνολο της κληρονομικής διαδοχής του το δίκαιο του κράτους του οποίου έχει την ιθαγένεια κατά το χρόνο πραγματοποίησης της επιλογής του ή κατά το χρόνο του θανάτου.

[…]»

9 Το άρθρο 23 του εν λόγω κανονισμού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής του εφαρμοστέου δικαίου», προβλέπει στις παραγράφους 1 και 2 τα εξής:

«1. Το δίκαιο που προσδιορίζεται σύμφωνα με το άρθρο 21 ή το άρθρο 22 διέπει το σύνολο της κληρονομικής διαδοχής.

2. Το δίκαιο αυτό διέπει, ενδεικτικά, τα ακόλουθα:

[…]

η) τη διαθέσιμη μερίδα της κληρονομίας, τα δικαιώματα νόμιμης μοίρας και τους λοιπούς περιορισμούς επί της διάθεσης αιτία θανάτου καθώς και αξιώσεις που μπορεί να έχουν πρόσωπα οικεία του θανόντος έναντι της περιουσίας ή των κληρονόμων·

θ) οποιαδήποτε υποχρέωση επιστροφής ή υπολογισμού δωρεών, γονικών παροχών ή κληροδοτημάτων, κατά τον καθορισμό των μερίδων των διαφόρων δικαιούχων·

[…]».

Το αυστριακό δίκαιο

10 Το άρθρο 677 του Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (γενικού αστικού κώδικα), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο της διαφοράς της κύριας δίκης (στο εξής: ABGB), προβλέπει τα εξής:

«1. Οικείο του θανόντος πρόσωπο, το οποίο είχε ουσιωδώς τη φροντίδα του θανόντος για χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών κατά τα τελευταία τρία έτη προ του θανάτου, δικαιούται για τον λόγο αυτόν εκ του νόμου κληροδότημα, εκτός αν του έχει χορηγηθεί κάποια δωρεά ή έχει συμφωνηθεί αμοιβή.

2. Ως “φροντίδα” νοείται κάθε δραστηριότητα που αποσκοπεί στην κατά το δυνατόν εξασφάλιση της απαραίτητης βοήθειας και συνδρομής προς το χρήζον φροντίδας πρόσωπο, καθώς και στη βελτίωση της δυνατότητάς του να ζει μια αυτόνομη ζωή που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του.

3. Οικεία του θανόντος πρόσωπα είναι τα πρόσωπα που ανήκουν στους εκ του νόμου κληρονόμους του, ο σύζυγός τους, ο καταχωρισμένος ή μη καταχωρισμένος σύντροφος και τα τέκνα τους, καθώς και ο σύντροφος του θανόντος και τα τέκνα του.»

11 Το άρθρο 678 του ABGB ορίζει τα εξής:

«1. Το ύψος της κληροδοτήματος εξαρτάται από το είδος, τη διάρκεια και την έκταση των παροχών.

2. Το κληροδότημα οφείλεται, σε κάθε περίπτωση, πέρα από τη νόμιμη μοίρα και από άλλες παροχές από την κληρονομία, εκτός αν ο θανών όρισε ρητά άλλως. Ο δικαιούχος μπορεί να στερηθεί το κληροδότημα μόνον σε περίπτωση που συντρέχουν λόγοι αποκλήρωσης.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

12 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η πρώην σύντροφος του SM απεβίωσε το 2021 και ότι, μέχρι τον θάνατό της, κατοικούσε στην Αυστρία.

13 Με απόφαση του Bezirksgericht Zell am See (ειρηνοδικείου Zell am See, Αυστρία), η κληρονομιαία περιουσία της θανούσας διανεμήθηκε στους XK, TR και VQ, οι οποίοι κατοικούν όλοι στη Γερμανία.

14 Ο SM, ο οποίος είχε τη φροντίδα της θανούσας, ως φροντιστής, κατά τη διάρκεια των τριών ετών που προηγήθηκαν του θανάτου της, αξιώνει την καταβολή του ποσού των 57 200 ευρώ για τη φροντίδα που της παρείχε ενόσω ζούσε, στηριζόμενος, συναφώς, στο άρθρο 677 του ABGB, το οποίο προβλέπει σχετικώς την παραχώρηση «εκ του νόμου κληροδοτήματος» (στο εξής: επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο).

15 Το Landesgericht Salzburg (πρωτοδικείο Σάλτσμπουργκ, Αυστρία) απέρριψε την αγωγή του SM λόγω έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας. Εκτίμησε ότι, καίτοι το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο πράγματι προβλέπεται στο εθνικό δίκαιο υπό τη μορφή του εκ του νόμου κληροδοτήματος, εντούτοις, στην πραγματικότητα, αποσκοπεί στην ανταμοιβή για τη φροντίδα που παρασχέθηκε από τον φροντιστή στον θανόντα ενόσω ζούσε. Ως εκ τούτου, κατά την κρίση του πρωτοδικείου, το συγκεκριμένο μέτρο έπρεπε να χαρακτηριστεί ως «απαίτηση» η οποία εμπίπτει στο ενοχικό δίκαιο και, κατά συνέπεια, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 650/2012.

16 Ο SM άσκησε έφεση κατά της πρωτοβάθμιας απόφασης ενώπιον του Oberlandesgericht Linz (εφετείου Linz, Αυστρία), το οποίο, με απόφαση της 12ης Ιουνίου 2024, έκανε δεκτή την έφεση. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκρινε, κατ' ουσίαν, ότι το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 650/2012 καταλαμβάνει το σύνολο των πτυχών του αστικού δικαίου της κληρονομικής διαδοχής. Καθόσον το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο συνιστά εκ του νόμου κληροδότημα, του οποίου η φύση είναι ανάλογη με εκείνη της νόμιμης μοίρας, το γεγονός ότι τα συστατικά στοιχεία ενός τέτοιου δικαιώματος γεννώνται ενόσω ο θανών βρισκόταν εν ζωή δεν μπορεί, κατά το εφετείο, να δικαιολογήσει τον αποκλεισμό της εφαρμογής του κανονισμού. Υπό τις συνθήκες αυτές, το εφετείο έκρινε ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθεί.

17 Οι XK, TR και VQ άσκησαν αναίρεση ενώπιον του Oberster Gerichtshof (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Αυστρία), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου, κατά της απόφασης που εξέδωσε το Oberlandesgericht Linz (εφετείο Linz). Υποστηρίζουν, κατ' ουσίαν, ότι το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 650/2012.

18 Ο SM προβάλλει, αντιθέτως, ότι το μέτρο αυτό προσομοιάζει με το δικαίωμα νόμιμης μοίρας και ότι, ως εκ τούτου, πρέπει να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην έννοια της «κληρονομικής διαδοχής» κατά τον κανονισμό 650/2012.

19 Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν το εν λόγω μέτρο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 650/2012, και ειδικότερα του άρθρου 4 αυτού.

20 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, κατ' αρχάς, ότι το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο συνιστά, κατά την αυστριακή νομοθεσία, κληροδότημα το οποίο αναγνωρίζεται ανεξαρτήτως οποιασδήποτε διάταξης διαθήκης του θανόντος. Το μέτρο αυτό προσομοιάζει με τη νόμιμη μοίρα, επιπλέον της οποίας οφείλεται, δεδομένου ότι ο δικαιούχος θα μπορούσε να το στερηθεί μόνο αν συντρέχει λόγος αποκλήρωσης. Ωστόσο, θα μπορούσε να υπάρχει αναλογία και με κανόνες του δικαίου των συμβάσεων ή του αδικαιολόγητου πλουτισμού, καθόσον το εν λόγω μέτρο αποσκοπεί στην καταβολή ανταμοιβής για ορισμένες υπηρεσίες. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι το μέτρο αυτό περιορίζει την αυτονομία της βούλησης του προσώπου όσον αφορά την κληρονομική του διαδοχή.

21 Εν συνεχεία, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι η θεωρία είναι διχασμένη ως προς το ζήτημα αν το υπό εξέταση μέτρο εμπίπτει στο κληρονομικό δίκαιο ή στο ενοχικό δίκαιο.

22 Τέλος, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι κλίνει, εν τέλει, υπέρ της άποψης ότι μέτρο όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης εμπίπτει στην έννοια της «κληρονομικής διαδοχής» κατά το άρθρο 4 του κανονισμού 650/2012. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται, αφενός, στα κληρονομικά αποτελέσματα που συνδέονται με την κληρονομική διαδοχή και, αφετέρου, στην ευρεία ερμηνεία της έννοιας της «διαδοχής αιτία θανάτου», κατά τον εν λόγω κανονισμό, η οποία γίνεται δεκτή στη νομολογία του Δικαστηρίου.

23 Υπό τις περιστάσεις αυτές, το Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Έχει το άρθρο 4 του κανονισμού 650/2012 την έννοια ότι πρόκειται για “κληρονομική διαδοχή” σε περίπτωση που προβάλλεται αξίωση σε εκ του νόμου κληροδότημα λόγω φροντίδας (Pflegevermächtnis) σύμφωνα με το άρθρο 677[του ABGB];»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

24 Υπενθυμίζεται εισαγωγικώς ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου την οποία θεσπίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στο εθνικό δικαστήριο μια χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επίλυσης της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί. Επιπλέον, το Δικαστήριο μπορεί να λαμβάνει υπόψη διατάξεις του δικαίου της Ένωσης στις οποίες δεν αναφέρεται ρητώς με το ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο [πρβλ. αποφάσεις της 20ής Μαρτίου 1986, Tissier, 35/85, EU:C:1986:143, σκέψη 9, και της 5ης Δεκεμβρίου 2019, Centraal Justitieel Incassobureau (Αναγνώριση και εκτέλεση χρηματικών ποινών), C-671/18, EU:C:2019:1054, σκέψη 26 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

25 Πράγματι, το γεγονός ότι, από τυπικής απόψεως, το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει στα ερωτήματά του ορισμένες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να του παράσχει όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που μπορεί να είναι χρήσιμα για την εκδίκαση της υπόθεσης της κύριας δίκης, συνάγοντας από το σύνολο των στοιχείων που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, και ιδίως από το σκεπτικό της απόφασης περί παραπομπής, τα στοιχεία εκείνα του δικαίου της Ένωσης που χρήζουν ερμηνείας, λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς (πρβλ. αποφάσεις της 29ης Νοεμβρίου 1978, Redmond, 83/78, EU:C:1978:214, σκέψη 26, και της 22ας Ιανουαρίου 2026, Secab, C-423/23, EU:C:2026:32, σκέψη 29).

26 Συναφώς, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί, με το ερώτημά του, να διευκρινιστεί αν το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο εμπίπτει στην έννοια της «κληρονομικής διαδοχής», κατά το άρθρο 4 του κανονισμού 650/2012, το οποίο καθιερώνει τη γενική διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο ο θανών είχε τη συνήθη διαμονή του κατά τον χρόνο του θανάτου να εκδικάσουν την υπόθεση κληρονομικής διαδοχής στο σύνολό της. Επομένως, για να δοθεί απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει επίσης να εκτιμηθεί αν μέτρο όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο του 1. Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, του ίδιου κανονισμού, το οποίο ορίζει την έννοια της «κληρονομικής διαδοχής». Κατά συνέπεια, για να

δοθεί απάντηση στο ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο πρέπει να ερμηνευθεί το άρθρο 4 του κανονισμού 650/2012, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 και το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′.

27 Εξάλλου, όσον αφορά το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η αυστριακή νομοθεσία προβλέπει την παραχώρηση κληροδοτήματος μετά τον θάνατο προσώπου του οποίου η κληρονομική διαδοχή επήλθε, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε διάταξης διαθήκης συνταχθείσας από τον θανόντα, σε ορισμένους οικείους του θανόντος, για τη φροντίδα που του παρείχαν κατά τη διάρκεια ορισμένου διαστήματος πριν από τον θάνατό του, εφόσον δεν έλαβαν για τη φροντίδα αυτή καμία δωρεά ή αμοιβή. Περαιτέρω, το κληροδότημα αυτό οφείλεται, εν πάση περιπτώσει, επιπλέον της νόμιμης μοίρας και ο δικαιούχος του μπορεί να το στερηθεί μόνον εφόσον συντρέχει λόγος αποκλήρωσης.

28 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ’ ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 4 του κανονισμού 650/2012, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 1 και το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, του κανονισμού αυτού, έχει την έννοια ότι εμπίπτει στην έννοια της «κληρονομικής διαδοχής», κατά το εν λόγω άρθρο 4, το εκ του νόμου κληροδότημα το οποίο παραχωρείται, κατόπιν του θανάτου του κληρονομουμένου, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε διάταξης διαθήκης συνταχθείσας από τον θανόντα, σε ορισμένους οικείους του θανόντος για τη φροντίδα που του παρείχαν κατά τη διάρκεια ορισμένου διαστήματος πριν από τον θάνατό του, εφόσον δεν έλαβαν για τη φροντίδα αυτή καμία δωρεά ή αμοιβή, και το οποίο, εν πάση περιπτώσει, οφείλεται επιπλέον της νόμιμης μοίρας, ο δε δικαιούχος του μπορεί να το στερηθεί μόνον αν συντρέχει λόγος αποκλήρωσης.

29 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, υπενθυμίζεται ότι, για την ερμηνεία διάταξης του δικαίου της Ένωσης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της συγκεκριμένης διάταξης, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος (αποφάσεις της 17ης Νοεμβρίου 1983, Merck, 292/82, EU:C:1983:335, σκέψη 12, και της 8ης Μαΐου 2025, Pielatak, C-410/23, EU:C:2025:325, σκέψη 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

30 Όσον αφορά, πρώτον, το γράμμα των σχετικών διατάξεων του κανονισμού 650/2012, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 4 του κανονισμού προβλέπει ότι τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο ο θανών είχε τη συνήθη διαμονή του κατά τον χρόνο του θανάτου του έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσουν την υπόθεση «κληρονομικής διαδοχής στο σύνολό της».

31 Όσον αφορά την έννοια της «κληρονομικής διαδοχής» κατά τον κανονισμό αυτόν, διαπιστώνεται ότι το άρθρο του 1, παράγραφος 1, προβλέπει ότι ο κανονισμός εφαρμόζεται στις «κληρονομικές διαδοχές».

32 Περαιτέρω, το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, του κανονισμού 650/2012 διευκρινίζει ότι, για τους σκοπούς του κανονισμού, ως «κληρονομική διαδοχή» νοείται «η διαδοχή στην κληρονομία θανόντος και καλύπτει όλες τις περιπτώσεις μεταβίβασης αιτία θανάτου περιουσιακών στοιχείων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, είτε πρόκειται για εκούσια μεταβίβαση δυνάμει διατάξεως τελευταίας βούλησης είτε για μεταβίβαση μέσω εξ αδιαθέτου διαδοχής».

33 Βεβαίως, όπως επισήμανε η Επιτροπή, η απόδοση στη γερμανική γλώσσα του άρθρου 1, παράγραφος 1, και του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, του κανονισμού 650/2012, τα οποία αφορούν, αντιστοίχως, το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού και τους ορισμούς που περιέχει, αναφέρεται στην έννοια της «Rechtsnachfolge von Todes wegen» (διαδοχής αιτία θανάτου), ενώ

η απόδοση του άρθρου 4 του κανονισμού, το οποίο ρυθμίζει το ζήτημα της γενικής διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του οικείου κράτους μέλους, αναφέρεται στην έννοια της «Erbsachen» (κληρονομικής διαδοχής). Πλην όμως, γεγονός παραμένει ότι σε πολλές άλλες γλωσσικές αποδόσεις του κανονισμού, ιδίως στη βουλγαρική, την ισπανική, τη δανική, την αγγλική, τη γαλλική, την κροατική, την ιταλική, τη λιθουανική, τη μαλτέζικη, τη φινλανδική και τη σουηδική γλώσσα, οι διατάξεις αυτές δεν περιλαμβάνουν τέτοια διαφορά ορολογίας.

34 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία, η διατύπωση που χρησιμοποιείται σε μία από τις γλωσσικές αποδόσεις διάταξης του δικαίου της Ένωσης δεν μπορεί να αποτελεί τη μοναδική βάση για την ερμηνεία της διάταξης αυτής, ούτε μπορεί να της δίδεται, συναφώς, προτεραιότητα σε σχέση με τις άλλες γλωσσικές αποδόσεις. Σε περίπτωση διάστασης μεταξύ των διαφόρων γλωσσικών αποδόσεων, η επίμαχη διάταξη πρέπει να ερμηνεύεται με γνώμονα την όλη οικονομία και τον σκοπό της ρύθμισης της οποίας αποτελεί στοιχείο (βλ. αποφάσεις της 27ης Μαρτίου 1990, Cricket St Thomas, C-372/88, EU:C:1990:140, σκέψεις 18 και 19, και της 4ης Σεπτεμβρίου 2025, Hakamp, C-203/24, EU:C:2025:662, σκέψη 34).

35 Εν πάση περιπτώσει, από κανένα στοιχείο δεν μπορεί να συναχθεί ότι πρόθεση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να προσδώσει στους όρους «διαδοχή αιτία θανάτου» και «κληρονομική διαδοχή», κατά τον κανονισμό 650/2012, διαφορετικές σημασίες και, ως εκ τούτου, γίνεται δεκτό ότι οι όροι αυτοί ταυτίζονται.

36 Πρέπει, πάντως, να υπομνησθεί επίσης ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, του κανονισμού απαριθμεί τις περιπτώσεις αποκλεισμού από το πεδίο εφαρμογής του. Ειδικότερα, το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο ζ′, του κανονισμού 650/2012 αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού τα «περιουσιακά δικαιώματα, συμφέροντα και περιουσιακά στοιχεία που δημιουργούνται ή μεταβιβάζονται με άλλους τρόπους πλην της κληρονομικής διαδοχής, π.χ. μέσω δωρεών». Εξάλλου, το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο ε′, του κανονισμού διευκρινίζει ότι αποκλείονται επίσης οι «υποχρεώσεις διατροφής εκτός από αυτές που προέκυψαν λόγω θανάτου».

37 Ωστόσο, αυτές οι εξαιρέσεις πρέπει να ερμηνεύονται στενά [πρβλ. απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2021, UM (Σύμβαση μεταβίβασης κυριότητας αιτία θανάτου), C-277/20, EU:C:2021:708, σκέψη 34].

38 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι διάταξη συμφωνίας σχετικής με κληρονομική διαδοχή η οποία συνίσταται, όπως η δωρεά κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο ζ′, του κανονισμού 650/2012, σε πράξη εκ χαριστικής αιτίας, αλλά παράγει αποτελέσματα μόνο κατά τον θάνατο του κληρονομουμένου δεν εμπίπτει στην εξαίρεση αυτή, αλλά στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού [πρβλ. απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2021, UM (Σύμβαση μεταβίβασης κυριότητας αιτία θανάτου), C-277/20, EU:C:2021:708, σκέψη 35].

39 Επιπλέον, τονίζεται ότι, όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 650/2012, το Δικαστήριο στηρίχθηκε στη διαπίστωση ότι ο κύριος σκοπός ενός κανόνα του εθνικού δικαίου αφορούσε την κληρονομική διαδοχή του θανόντος και όχι ζητήματα συνδεόμενα με κάποια από τις εξαιρέσεις που απαριθμούνται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, του κανονισμού αυτού, όπως οι περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, προκειμένου να αποφανθεί ότι ο κανόνας αυτός σχετιζόταν με την κληρονομική διαδοχή υπό την έννοια του εν λόγω κανονισμού (πρβλ. απόφαση της 1ης Μαρτίου 2018, Mahnkopf, C-558/16, EU:C:2018:138, σκέψη 40).

40 Επομένως, ο ορισμός της έννοιας της «κληρονομικής διαδοχής» κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, του κανονισμού 650/2012 είναι ευρύς, καθόσον, όπως μνημονεύθηκε στη σκέψη 32 της παρούσας απόφασης, καταλαμβάνει «όλες τις περιπτώσεις μεταβίβασης αιτία θανάτου περιουσιακών στοιχείων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων», στις οποίες συγκαταλέγονται τα μέτρα τα οποία έχουν ως κύριο σκοπό την κληρονομική διαδοχή του θανόντος και τα οποία παράγουν αποτελέσματα κατά τον θάνατο του κληρονομουμένου.

41 Δεύτερον, κανένα στοιχείο του πλαισίου στο οποίο εντάσσονται το άρθρο 4 του κανονισμού αυτού, καθώς και το άρθρο 1 και το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, δεν αναιρεί την προεκτεθείσα ερμηνεία. Ειδικότερα, ο κανονισμός αυτός πρέπει, όπως προκύπτει από την αιτιολογική του σκέψη 9, να εφαρμόζεται σε «όλα τα θέματα αστικού δικαίου που άπτονται μιας κληρονομικής διαδοχής, δηλαδή όλες τις περιπτώσεις μεταβίβασης κυριότητας αιτία θανάτου, περιουσιακών στοιχείων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων». Επιπλέον, το άρθρο 23, παράγραφος 1, του κανονισμού προβλέπει ότι το δίκαιο που προσδιορίζεται σύμφωνα με το άρθρο 21 ή το άρθρο 22 διέπει «το σύνολο της κληρονομικής διαδοχής».

42 Τρίτον, όσον αφορά τους σκοπούς που επιδιώκονται με τον κανονισμό 650/2012, αφενός, από τις αιτιολογικές σκέψεις 7 και 8 προκύπτει ότι ο κανονισμός σκοπό έχει, μεταξύ άλλων, να διευκολύνει τους κληρονόμους και κληροδόχους, τα άλλα οικεία πρόσωπα του κληρονομουμένου, καθώς και τους δανειστές της κληρονομίας στην άσκηση των δικαιωμάτων τους στο πλαίσιο μιας κληρονομικής διαδοχής με διασυνοριακές συνέπειες (απόφαση της 21ης Ιουνίου 2018, Oberle, C-20/17, EU:C:2018:485, σκέψη 49).

43 Αφετέρου, σύμφωνα με τον γενικό σκοπό του κανονισμού 650/2012, ο οποίος εξαγγέλλεται στην αιτιολογική του σκέψη 59 και συνίσταται στην αμοιβαία αναγνώριση των αποφάσεων που εκδίδονται στα κράτη μέλη σε υποθέσεις κληρονομικής διαδοχής, η αιτιολογική σκέψη 34 αναφέρει ότι ο κανονισμός αποσκοπεί στην αποτροπή της έκδοσης ασυμβίβαστων μεταξύ τους αποφάσεων σε διαφορετικά κράτη μέλη. Ο σκοπός αυτός συναρτάται με την αρχή της ενότητας της κληρονομίας, η οποία συγκεκριμενοποιείται μεταξύ άλλων στο άρθρο 23, παράγραφος 1, του κανονισμού 650/2012, το οποίο διευκρινίζει ότι το εφαρμοστέο δίκαιο δυνάμει του κανονισμού αυτού διέπει «το σύνολο της κληρονομικής διαδοχής». Η αρχή αυτή της ενότητας της κληρονομικής διαδοχής διαπνέει επίσης τον κανόνα του άρθρου 4 του κανονισμού, στο μέτρο που και το άρθρο αυτό διευκρινίζει ότι ο εν λόγω κανόνας καθορίζει τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων των κρατών μελών να εκδικάσουν την υπόθεση «κληρονομικής διαδοχής στο σύνολό της» (απόφαση της 21ης Ιουνίου 2018, Oberle, C-20/17, EU:C:2018:485, σκέψεις 53 έως 55).

44 Από τη νομολογία απορρέει, επίσης, ότι, προς τον σκοπό της αποτελεσματικής επίλυσης των διαφορών κληρονομικής διαδοχής, ο κανονισμός 650/2012 προκρίνει την ενιαία μεταχείριση της κληρονομικής διαδοχής. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει κρίνει επανειλημμένως ότι ερμηνεία των διατάξεων του κανονισμού αυτού η οποία θα συνεπαγόταν κατάτμηση της κληρονομίας δεν συμβιβάζεται προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς του κανονισμού [απόφαση της 7ης Απριλίου 2022, V A και Z A (Επικουρική διεθνής δικαιοδοσία σε υποθέσεις κληρονομικής διαδοχής), C-645/20, EU:C:2022:267, σκέψη 37 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

45 Εν προκειμένω, όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, μέτρο όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης σκοπεί να ανταμείψει ορισμένες παρασχεθείσες υπηρεσίες. Ως εκ τούτου, παρουσιάζει, στο πλαίσιο αυτό, κάποια αναλογία με απαίτηση η οποία εμπίπτει στο ενοχικό δίκαιο, καθόσον σκοπεί στην ανταμοιβή οικείων του θανόντος για τη φροντίδα που του παρείχαν, χωρίς να έχουν λάβει, ενόσω ζούσε, δωρεά ή συμφωνηθείσα αμοιβή.

46 Ωστόσο, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το μέτρο αυτό, ανεξαρτήτως του χαρακτηρισμού του από το εθνικό δίκαιο ως «κληροδοτήματος», έχει στενή διαρθρωτική σύνδεση με την κληρονομική διαδοχή, διότι έχει εφαρμογή μόνον μετά τον θάνατο του προσώπου του οποίου η κληρονομική διαδοχή επήλθε, και ότι, επομένως, το καθεστώς που διέπει το μέτρο συνδέεται στενά με τη διαδοχή αυτή. Ειδικότερα, σύμφωνα με το εφαρμοστέο αυστριακό δίκαιο, το μέτρο εφαρμόζεται ανεξαρτήτως οποιασδήποτε διάταξης διαθήκης συνταχθείσας από τον θανόντα και, εν πάση περιπτώσει, επιπλέον της νόμιμης μοίρας, μπορεί δε να αποκλειστεί μόνον εφόσον συντρέχει λόγος αποκλήρωσης. Περαιτέρω, το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο αναγνωρίζεται μόνον υπέρ οικείων του θανόντος, οι οποίοι ορίζονται ως τα πρόσωπα που ανήκουν στους εκ του νόμου κληρονόμους του, ο σύζυγός τους, ο καταχωρισμένος ή μη καταχωρισμένος σύντροφος και τα τέκνα τους, καθώς και ο εν τοις πράγμασι σύντροφος του θανόντος και τα τέκνα του. Επομένως, ο κύριος σκοπός του εν λόγω μέτρου αφορά τις αξιώσεις του φροντιστή στο πλαίσιο της κληρονομικής διαδοχής.

47 Επισημαίνεται επίσης ότι ο κανονισμός 650/2012 δεν αποκλείει ρητώς από το πεδίο εφαρμογής του μέτρο όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης ούτε προκύπτει ότι ένα τέτοιο μέτρο εμπίπτει σε κάποια από τις εξαιρέσεις που μνημονεύονται στη σκέψη 36 της παρούσας απόφασης ή σε κάποια από τις λοιπές περιπτώσεις αποκλεισμού που απαριθμούνται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 650/2012.

48 Ως εκ τούτου, από τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι, υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες οφείλει αυτό να προβεί, το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο σχετίζεται κατά κύριο λόγο με την κληρονομική διαδοχή υπό την έννοια του κανονισμού 650/2012.

49 Επομένως, βάσει των στοιχείων που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, μέτρο όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 650/2012.

50 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4 του κανονισμού 650/2012, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 1 και το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, του κανονισμού, έχει την έννοια ότι εμπίπτει στην έννοια της «κληρονομικής διαδοχής», κατά το εν λόγω άρθρο 4, το εκ του νόμου κληροδότημα το οποίο παραχωρείται, κατόπιν του θανάτου του κληρονομουμένου, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε διάταξης διαθήκης συνταχθείσας από τον θανόντα, σε ορισμένους οικείους του θανόντος για τη φροντίδα που του παρείχαν κατά τη διάρκεια ορισμένου διαστήματος πριν από τον θάνατό του, εφόσον δεν έλαβαν για τη φροντίδα αυτή καμία δωρεά ή αμοιβή, και το οποίο, εν πάση περιπτώσει, οφείλεται επιπλέον της νόμιμης μοίρας, ο δε δικαιούχος του μπορεί να το στερηθεί μόνον αν συντρέχει λόγος αποκλήρωσης.

Επί των δικαστικών εξόδων

51 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ’ αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαίνεται:

Το άρθρο 4 του κανονισμού (ΕΕ) 650/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Ιουλίου 2012, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων, την αποδοχή και εκτέλεση δημόσιων εγγράφων στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 1 και το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, αυτού,

έχει την έννοια ότι:

εμπίπτει στην έννοια της «κληρονομικής διαδοχής», κατά το εν λόγω άρθρο 4, το εκ του νόμου κληροδότημα το οποίο παραχωρείται, κατόπιν του θανάτου του κληρονομουμένου, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε διάταξης διαθήκης συνταχθείσας από τον θανόντα, σε ορισμένους οικείους του θανόντος για τη φροντίδα που του παρείχαν κατά τη διάρκεια ορισμένου διαστήματος πριν από τον θάνατό του, εφόσον δεν έλαβαν για τη φροντίδα αυτή καμία δωρεά ή αμοιβή, και το οποίο, εν πάση περιπτώσει, οφείλεται επιπλέον της νόμιμης μοίρας, ο δε δικαιούχος του μπορεί να το στερηθεί μόνον αν συντρέχει λόγος αποκλήρωσης.

(υπογραφές)